

3.4. НАУКОВО-ВИДАВНИЧА ДІЯЛЬНІСТЬ

Звітного року дві провідні світові наукометричні бази вперше оприлюднили результати власного аналізу науково-видавничої діяльності та публікаційної активності в Україні. 20 травня 2016 р. у рамках святкування Дня науки премією SCOPUS Awards Ukraine, започаткованою компанією "Elsevier", як найкращий науковий журнал відзначено видання "Експериментальна онкологія", засноване НАН України та Інститутом експериментальної патології, онкології і радіобіології ім. Р.Є. Кавецького НАН України. 15 грудня 2016 р. компанією "Clarivate Analytics" (колишній підрозділ з наукової власності та науки "Thomson Reuters") нагородами "Лідер науки України 2016. Web of Science Award" відзначено найвпливовіших вчених, наукові журнали та організації України. У номінації "Наукові журнали України" здобув нагороду журнал "Symmetry, Integrability and Geometry: Methods and Applications" (SIGMA) Інституту математики НАН України; у номінації "Продуктивність, ефективність та інтегрованість у світову науку" найпродуктивнішою науковою академічною установою за кількістю публікацій визнано Національний науковий центр "Харківський фізико-технічний інститут" НАН України, а найбільш цитованою — Інститут теоретичної фізики ім. М.М. Боголюбова НАН України.

Міжнародна академія астронавтики відзначила своєю нагородою 2016 р. в категорії "Найкраща книга в галузі фундаментальних наук" тритомне видання "Dark Energy and Dark Matter in the Universe". Монографію випущено Видавничим домом "Академперіодика" НАН України у 2013–2015 рр. в академічному проєкті "Українська наукова книга іноземною мовою". До колективу авторів цього видання увійшли дослідники шести установ НАН України.

До 160 річниці від дня народження та 100 років від дня смерті знакової для України особистості — письменника, публіциста, мислителя, громадського й політичного діяча Івана Франка — літературознавці Академії підготували та видали перший том "Франківської енциклопедії". Цей фундаментальний семитомний академічний видавничий проєкт здійснюється Інститутом літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України та Інститутом Івана Франка НАН України. Видання є другою після "Шевченківської енциклопедії" персональною енциклопедією в Україні і стане вагомим внеском не лише у вітчизняне, а й у світове літературознавство.

Звітного року у межах плану підготовки та випуску видавничої продукції НАН України за бюджетні кошти продовжено роботу за енциклопедичними проєктами: виданий сьомий том 20-томного "Словника української мови", 16 та 17 томи "Енциклопедії сучасної України" (у 30-ти томах), третій том "Історії української літератури", продовжено підготовку "Енциклопедії міжнародного права" та "Франківської енциклопедії".

Продовжено реалізацію загальноакадемічних проєктів "Українська наукова книга іноземною мовою" та "Наукова книга. Молоді вчені". Цього року англійською мовою ВД "Академперіодика" НАН України випустив монографію "Formal Means of the Simulation of Parallel processes and Systems" (авт. — Нестеренко Б.Б., Новотарський М.А.), присвячену проблемам математичного моделювання складних систем і процесів. Основну увагу у виданні "Multi-Photon Microscopy and Optical Recording" (авт. — Петров В.В., Крючин А.А., Беляк Є.В., Лапчук А.С.) приділено перспективам розвитку люмінесцентної мікроскопії надвисокої роздільної здатності. Трьом фундаментальним поняттям в області хімії передачі енергії, заряду і електрона присвячене видання "Energy, Charge and Electron Transfer Processes in Chemistry" (авт. — Капінус Є.І.). Книга "May the Light of Science Never Die" (авт. — Шендеровський В.А.) містить 50 нарисів про українських вчених, яким належить вагомий доробок до скарбівні світової науки і культури.

За проєктом "Наукова книга. Молоді вчені" звітного року побачили світ 11 монографій. Три роботи молодих науковців представляють Секцію фізико-технічних і математичних наук НАН України, дві — Секцію хімічних і біологічних наук, а решта — Секцію суспільних і гуманітарних наук.

Протягом 2016 р. установами НАН України видано 527 назв наукових книг, з них 400 монографій та 127 збірників наукових праць.

ДП "НВП "Видавництво "Наукова думка" НАН України" випустило у світ 47 назв книг загальним обсягом 989,83 обл.-вид. арк. За бюджетні кошти на випуск видавничої продукції Національної академії наук України цим видавництвом було видано 37 назв книг тиражем 7,5 тисяч примірників і загальним обсягом 751,1 обл.-вид. арк., серед яких 31 наукова монографія (538,5 обл.-вид. арк.) – за проєктом "Наукова книга". Окрім цього, до друку підготовлено 10 оригінал-макетів наукових монографій обсягом 160,5 обл.-вид. арк.

Серед видань фізико-математичної та технічної літератури варто відзначити фундаментальну монографію О.О. Алпатова "Динамика космических летательных аппаратов", присвячену комплексу проблем освоєння космічного простору; монографію "Неметаллические включения в стали" (Інститут металофізики ім. Г.В. Курдюмова НАН України), в якій проаналізовано фактори впливу неметалевих вкраплень у сталях на технологічні, фізико-механічні та службові властивості металу у виробках. Яскравим прикладом співпраці академічних та освітніх установ є навчальний посібник "Позагалактична астрономія" (Головна астрономічна обсерваторія НАН України, Астрономічна обсерваторія КНУ ім. Тараса Шевченка). Серед природничих видань треба згадати монографію "Магматизм зоны сочленения Западно-Черноморской впадины, горного Крыма

и Скифской плиты" (Інститут геохімії, мінералогії та рудоутворення ім. М.П. Семененка НАН України), у якій з точки зору геодинамічної еволюції регіону розглянуті петрологічні, мінералогічні, петрохімічні і геохімічні особливості магматичних порід, відслонених на дні Чорного моря поблизу Південно-Західного Криму і на прилеглий суші. Серед видань з соціогуманітарних наук у звітному році на особливу увагу заслуговує довідник "Іменник. Граматичний довідник" (Інститут літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України), покликаний відповісти на складні питання, що постають перед мовцями при вживанні іменника. Другий том праці "Українська літературна критика ХХ століття. Антологія у двох томах" (за ред. акад. НАН України В.Г. Дончика) дає змогу скласти уявлення про літературний процес минулого століття в Україні (Інститут літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України).

Кількісні показники ДП "НВП "Видавництво "Наукова думка" НАН України" за 2012—2016 рр. наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Роки	Назв книг	Обсяг (обл.-вид. арк)	Тираж (тис. прим.)	Назв монографій*
2012	59	1648,0	47,6	40
2013	54	1401,1	34,7	39
2014	75	1502,4	33,1	59
2015	28	628,4	12,4	13
2016	47	989,8	24,64	37

* видано за бюджетні кошти

Видавничим домом "Академперіодика" НАН України у 2016 р. видано 266 випусків 46 академічних журналів загальним тиражем понад 43,6 тис. примірників та обсягом понад 3,15 тисяч обл.-вид. арк. Зокрема, 203 випуски 35 видань — за Програмою підтримки журналів НАН України, серед яких академічний науково-популярний журнал "Світогляд". Цифровими ідентифікаторами об'єктів DOI забезпечено 1828 статей з 13 академічних журналів, що у свою чергу є запорукою "видимості" та доступності наукових видань у всесвітній мережі.

Окрім журналів у Видавничому домі "Академперіодика" НАН України побачили світ 20 книжкових видань загальним обсягом 395,55 обл.-вид. арк. і тиражем 4,992 тис. прим., з них 13 назв — у межах плану підготовки та випуску видавничої продукції НАН України за бюджетні кошти. На особливу увагу заслуговує праця колективу авторів під керівництвом акад. НАН України В.Д. Походенка "Фундаментальные проблемы создания новых веществ и материалов химического производства". На основі отриманих результатів з

використанням нових, екологічно сприятливих енерго- та ресурсощадних технологій створено низку принципово нових хімічних речовин і матеріалів для різних галузей промисловості та соціальної сфери.

З навчальних видань інтерес становить посібник "Основи експериментальних методів деформівного твердого тіла" (авт. — акад. НАН України В.Л. Богданов). Випущено й традиційні щорічні видання — "Звіт про діяльність Національної академії наук України" та "Національна академія наук України. Анотований каталог книжкових видань" за 2015 рік, черговий тринадцятий випуск загальноакадемічної книжкової серії "Наука України у світовому інформаційному просторі".

Звітного року науковцями НАН України видано 361 назву навчальної, довідкової, енциклопедичної, художньої та науково-популярної літератури. Варто акцентувати увагу на ґрунтовних академічних виданнях з історії Півдня та Сходу нашої країни — "Триста років самотності: український Донбас у пошуках смислів і Батьківщини" і "Крим в умовах суспільно-політичних трансформацій (1940—2015)", а також на виданнях з нагоди 150-річчя від дня народження видатного українського вченого, державного й політичного діяча Михайла Грушевського: 47-му томі зібрання творів Михайла Грушевського в 50 томах і англійськомовному третьому томі його праці "Історія України-Руси".

Кількість назв наукових монографій, виданих співробітниками НАН України у 2016 р., становить 400, з них у академічних видавництвах — Видавництві "Наукова думка" та ВД "Академперіодика" НАН України — 45 назв (11 %).

У інших вітчизняних видавництвах опубліковано 39 % наукових монографій — 157 назв. Обсяг цих книг понад 3,0 тис. обл.-вид. арк. Серед них — фундаментальне видання "25 років незалежності: нариси історії творення нації та держави", підготовлене колективом Інституту історії України НАН України до 25-ої річниці Незалежності України; двотомник "Політична наука в Україні", присвячений 25-річчю Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України; видання, присвячене дослідженню писемності Київської Русі "Писемність як політичний феномен: зміст, атрибути, форми репрезентації (на прикладі дослідження писемної спадщини Київської Русі)" (Інститут філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України), в якому з'ясовано основні політично-філософські ідеї, представлені у писемній спадщині Київської Русі, що становили універсальний фонд політичної думки Середньовіччя; широке коло проблем нафтогазової справи викладено в "Українській нафтогазовій енциклопедії" Інституту геології і геохімії горючих копалин НАН України.

Зарубіжними видавництвами звітного року випущено 80 назв наукових монографій учених НАН України. Більшість книг видано представництвами

Springer у різних країнах, наприклад, видання "Chaos: Concepts, Control and Constructive Use", в якому у доступній найширшій аудиторії формі викладено ключові поняття щодо контролю хаосу (Інститут монокристалів НАН України). Перше в світі видання в галузі теорії стійкості динамічних рівнянь на часовій шкалі "Stability Theory for Dynamic Equations on Time Scales" (Інститут механіки ім. С.П. Тимошенка НАН України) випущено видавництвом Birkhouser (Berlin).

Наукові монографії вітчизняних фахівців побачили світ також у Великій Британії, Німеччині, Польщі, Росії, Сінгапурі, США, Угорщині, Чехії, Швейцарії.

На власних поліграфічних дільницях установ НАН України опубліковано 118 назв монографій обсягом понад 2,2 тис. обл.-вид. арк. Наприклад, останній, п'ятий, том "Історії декоративного мистецтва України" (Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського НАН України). В основу цього видання покладено принципово нову концепцію системного висвітлення розвитку українського декоративного мистецтва від найдавніших часів до сучасності. Всі види й жанри декоративного мистецтва розглянуто з позицій еволюції художніх стилів у різні періоди історії України. У кожному з п'яти томів "Історії..." наголошено на своєрідності розвитку художнього життя регіонів України та формуванні локальних мистецьких традицій, проаналізовано активні взаємозв'язки і взаємовпливи українського мистецтва із західноєвропейською та східною мистецькими традиціями, утверджується органічне входження української культури до світового мистецького контексту.

Велику увагу в наукових працях академічних установ приділено проблемам причин і наслідків воєнного конфлікту, масштабів вимушеного переселення мешканців Донецької та Луганської областей; визначенню довгострокових завдань щодо вирішення проблем внутрішньо переміщених осіб; проблемам подальшого функціонування та відновлення інфраструктури і промисловості Донецької та Луганської областей.

Поточні праці науковців публікувалися у 84 наукових і одному науково-популярному журналі та 38 збірниках НАН України, у періодичних, а також у серійних книжкових виданнях установ НАН України, сумарна кількість яких становить близько 300.

За сприяння Науково-видавничої ради НАН України до Програми підтримки журналів НАН України звітного року включені "Журнал математичної фізики, аналізу, геометрії" (Фізико-технічний інститут низьких температур ім. Б.І. Веркіна НАН України) та "Успехи фізики металлов" (Інститут металофізики ім. Г.В. Курдюмова НАН України).

Одинадцять наукових журналів НАН України англійською мовою в Україні видають академічні наукові установи власними силами. Зарубіжні видавці пере-

кладають і видають англійською мовою 20 журналів, два з яких – "Український біохімічний журнал" та "Вестник зоології" видаються в електронному вигляді.

Загалом наукові журнали Академії у своїй роботі активніше використовують інформаційні технології, майже всі мають сучасні веб-ресурси з постійно оновлюваною інформацією, долучаються до світових баз даних та агрегаторів наукової інформації. Так, близько 30 наукових періодичних видань НАН України подали заявки на включення до нового індексу Web of Science Core Collection — Emerging Sources Citation Index.

Узагальнені показники випуску наукової видавничої продукції НАН України протягом 2012—2016 років представлені у табл. 2.

Таблиця 2

Роки	Книги		З них монографій		Статей	
	Назв	Обсяг (обл.-вид. арк.)	Назв	В тому числі виданих за кордоном	Всього	В тому числі в закордонних журналах
2012	785	16574,0	571	74	25352	5405
2013	776	14644,9	576	90	27258	5949
2014	630	10530,1	488	74	23417	6392
2015	558	9466,3	404	81	21251	5784
2016	527	8511,9	400	80	20256	5900

Через окупацію Криму та антитерористичну операцію на сході України у структурі та чисельному складі Академії відбулися зміни, що, безперечно, негативно позначилося на всіх показниках її діяльності, у тому числі на кількості видавничої продукції. Шість видань, співзасновником яких є НАН України, "Морський гідрофізичний журнал", "Екологічна безпека прибережної та шельфової зон та комплексне використання ресурсів шельфу", "Системи контролю навколишнього середовища", "Морський екологічний журнал", "Боспорські дослідження", "Матеріали з археології, історії і етнографії Таврії" протягом 2015—2016 рр. були зареєстровані як російські наукові видання Федеральною службою з нагляду у сфері зв'язку, інформаційних технологій і масових комунікацій РФ із наданням відповідного Свідоцтва про реєстрацію засобу масової інформації. Будь-яких повідомлень щодо такої перереєстрації НАН України як співзасновник вказаних видань не отримувала.

У відповідь на звернення НАН України Міністерство юстиції України анулювало свідоцтва про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації згаданих видань.

Протягом звітнього року Академія взяла участь у вітчизняних та міжнародних видавничих конкурсах і виставках, результати яких засвідчили високий рівень підготовки і видання наукової та науково-популярної продукції.

У серпні в Одесі на XVII Всеукраїнському конкурсі "Українська мова — мова єднання" у номінації "Пошук. Істина. Наука" Видавництво "Наукова думка" НАН України було нагороджено дипломом лауреата за книгу "Історія Криму в запитаннях та відповідях".

Серед важливих для розвитку видавничої справи Академії подій звітнього року — VI Науково-практична конференція "Наукова періодика: традиції та інновації", організована Науково-видавничою радою та ВД "Академперіодика" НАН України. До виступів було запрошено фахівців з Центру інтелектуальної власності і передачі технологій НАН України, передплатного агентства "Укрінформнаука", Національного університету "Києво-Могилянська академія", Видавничо-поліграфічного інституту НТУУ "КПІ", Державного фонду фундаментальних досліджень та Департаменту інтелектуальної власності та наукових досліджень Томсон Рейтер.

15 червня 2016 року відбувся перший Конкурс на краще книжкове видання НАН України, спрямований на популяризацію наукових здобутків учених, зростання престижу наукової видавничої продукції та підвищення культури наукового книговидання. На Конкурс надійшло від установ НАН України 32 роботи. Відповідно до Положення про Конкурс конкурсна комісія оцінювала науковий рівень і якість видавничого виготовлення представлених книг. Дипломами переможця Конкурсу можуть бути нагороджені видавництва, які виготовили книгу, а наукові установи, де було створено рукопис, отримують свідоцтва переможця Конкурсу. Обидві нагороди присуджуються Президією Національної академії наук України та Науково-видавничою радою НАН України. Нагороди отримали дев'ять видань у номінаціях монографічні, довідкові, та науково-популярні видання, дипломами переможця нагороджено чотири установи НАН України, свідоцтвами — 16 установ Академії.

Порівняння показників видавничої діяльності НАН України 2016 року з попередніми свідчить про зниження публікаційної активності науковців, внаслідок скорочення фінансування наукових робіт і оприлюднення їх результатів. Позитивною тенденцією на цьому тлі є збільшення частки електронних видань і публікацій, здійснених за кордоном.